

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2011/03/albert-b-gabor-domanovszky-sandor-es-a-hazai-tankonyvrevizios-mozgalom-intezmenyesulese-02-01-05/>

Albert B. Gábor

Domanovszky Sándor és a hazai tankönyvrevíziós mozgalom intézményesülése

Míg a húszas években a hazai tankönyvrevíziós mozgalomba¹ számos tanügyi és egyéb szervezet bekapcsolódott, a harmincas évek elején a hazai tankönyvrevízió intézményesült és sajátos munkamegosztás is kialakult. A C.I.C.I.² Magyar Nemzeti Bizottság Külföldi Tankönyvügyi Albizottsága (továbbiakban Külföldi Tankönyvügyi Albizottság) a tárgyalásokat, a konkrét módosító javaslatok megfogalmazását vállalta fel, ugyanakkor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium IV. ügyosztálya (továbbiakban VKM IV. ügyosztály) az anyaggyűjtést, a külföldi tankönyvek beszerzését és a magyar külügyi képviselők, vagy magyar tudományos intézetek bevonásával a tankönyvek feldolgozását végezte el. Az intézményes átjárást a két szervezet között Olay Ferenc személye biztosította, aki egyszerre volt a Külföldi Tankönyvügyi Albizottság előadója és a VKM IV. ügyosztályának a vezetője. A harmincas években a Külföldi Tankönyvügyi Albizottság ülésein Domanovszky Sándor – kezdetben az albizottság tagjaként, majd rövid ideig annak elnökeként – mindvégig aktív szerepet játszott, építő javaslataival előmozdította a tankönyvrevíziót. Míg a szervező munkát Olay látta el, a háttérben, a stratégiai döntések előkészítésénél mindvégig fel-felbukkan Domanovszky neve. Jelen dolgozatunk a teljesség igénye nélkül a Külföldi Tankönyvügyi Albizottság és a VKM IV. ügyosztály munkáját mutatja be, de kitér Domanovszky javaslataira is. Írásunk a harmincas évek első felére összpontosít. Elsősorban az események rekonstruálására vállalkozunk, ezúttal eltekintünk az események részletes hatástörténeti elemzésétől.

A tankönyvrevíziós mozgalom intézményesülése

A C.I.C.I. égisze alatt a Magyar Tudományos Akadémia szervezeti keretén belül jött létre a Magyar Nemzeti Bizottság, melynek Külföldi Tankönyvügyi

Albizottságának létrehozására Balogh Jenő, a Magyar Nemzeti Bizottság előadója tett javaslatot a bizottság 1932. június 20-i ülésén. Balogh, a neves pedagógiaprofesszort, Fináczy Ernőt kérte arra, hogy 1932 őszétől kezdeményezze az albizottság létrehozását, és vállalja el az elnöki tennivalókat.³

Fináczy Ernő osztálytitkár, a Magyar Nemzeti Bizottság tagja „a történelem tanítása, illetőleg az iskolai könyvek revíziója tárgyában” a bizottság 1932. október 25-i ülésére nyújtotta be előterjesztését.⁴ Az előterjesztés felvezetésében Fináczy éles különbséget tett a háború előtti és a háború utáni külföldi történelmi, földrajzi, alkotmánytani és irodalmi tankönyvek és térképek Magyarországra vonatkozó téves megállapításaival kapcsolatban. Míg a háború előtt a téves megállapítások „főleg tudatlanságból, vagy tájékozatlanságból eredtek, addig az 1920 óta készült könyvek magyarországi vonatkozású hibás részeinek szerzői igen sok esetben nem oldhatók fel a dolus vádja alól, mert ezek a hibák nem kis részben rosszhiszemű ferdítések, vagy céltudatosan hamis beállítások.”⁵

Az előadó felsorolta mindazon szervezeteket, melyek 1920 óta foglalkoztak a tankönyvek revíziójával. A felsorolt szervezetek között találjuk a Magyar Nemzeti Bizottságot, a Magyar Történelmi Társulatot, a Külügyi Társaságot, a Népies Irodalmi Társaságot, a Felvidéki Egyesületek Szövetségét. Fináczy mindenekelött a Magyar Pedagógiai Társaság külföldi tankönyvügyi bizottságának munkáját, valamint a történettudósok nemzetközi összejöveteleit, Domanovszky és Lukinich szerepét, az egyéni vállalkozások közül pedig Olay Ferenc igyekezetét méltatta.

Fináczy a tankönyvrevízió intézményesülését is fontosnak tekintette, nem elvitatva az egyéb szervezetek tankönyvrevízió érdekében kifejtett, de mégsem kellően összehangolt tevékenységét.

A neves pedagógiaprofesszor az albizottság személyi összetételére is javaslatot tett, mely javaslat alapján a Külföldi Tankönyvügyi Albizottság akadémikus tagjai közé bekerült Balogh Jenő, Domanovszky Sándor, Lukinich Imre és Pauler Ákos, a VKM részéről Olay Ferenc, a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke Kornis Gyula, továbbá az Magyar Pedagógiai Társaság Tankönyvügyi Albizottságának vezetője Gyulai Ágost. Az albizottság 1932. december 6-án megtartott alakuló ülésén a tagok névsora a m. királyi külügyminisztérium által delegált báró Villani Lajos, m. királyi követségi tanácsossal, valamint vitéz Nagy

Ivánnal egészült ki. Utóbbi a VKM részéről került az albizottságba, és az albizottság jegyzői feladatát látta el.

A harmincas években a Külföldi Tankönyvügyi Albizottság és a VKM IV. ügyosztálya között sajátos munkamegosztás alakult ki, hiszen előbbi szervezet a tárgyalásokat, a konkrét módosító javaslatok megfogalmazását vállalta fel, a VKM IV. ügyosztálya pedig az anyaggyűjtést, a külföldi tankönyvek beszerzését, és a magyar külügyi képviselők, vagy magyar tudományos intézetek bevonásával a tankönyvek feldolgozását végezte el.

Domanovszky a Külföldi Tankönyvügyi Albizottságban

A harmincas években a Külföldi Tankönyvügyi Albizottság munkájában Domanovszky mindvégig aktívan közreműködött, építő javaslataival előmozdította a tankönyvrevízió ügyét. Már az 1932. december 6-án megtartott alakuló ülésen ismertette a Történettudomány Nemzetközi Bizottságának a tankönyvrevízió terén folytatott tevékenységét. Nem osztotta az albizottság azon tervét, mely szerint az albizottság csupán Németország, Ausztria, Franciaország és az utódállamok (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) tankönyveire terjessze ki a vizsgálódását, hiszen ez korlátozná az albizottság tevékenységi körét. Domanovszky szerint a nyugati államoknál igen nehéz, az utódállamok tekintetében pedig kétséges bárminemű eredményt elérni. Mielőtt a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottságának az eljárási módzatokra irányuló javaslatát az albizottság elfogadná, Domanovszky azt javasolta, hogy a személyes kapcsolatokat célszerű mozgósítani, hiszen ezáltal könnyebb lehet a szerzőknél elérni, hogy tankönyveik hibás részeit kijavítsák. Domanovszky felhívta az albizottság figyelmét arra is, hogy a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézetében, Párizsban egy tankönyv könyvtár felállítását tervezik, ahol idővel minden országnak lehetősége lesz a hibás tankönyvi részek felülvizsgálatát kezdeményezni.⁶ Ha közvetlenül nem is, de közvetve mégis Domanovszkynak a személyes kapcsolatépítés fontosságát hangsúlyozó hozzászólása járult hozzá Olay Ferenc előadó külföldi kiküldetéséhez. Domanovszky igen széles rálátással rendelkezett a tankönyvrevízió nemzetközi intézményrendszerére, így többek között tudott a hágai békepalotában a szervezés alatt álló tankönyvgyűjteményről is. Ezért azt

javasolta az albizottságnak, hogy az előadó párizsi kiküldetése egészüljön ki a hágai békepalota tankönyvgyűjteményének megtekintésével.⁷

Olay Ferenc tanulmányútjára 1933. május 9. és május 28. között került sor. Megbízatásának tárgya a C.I.C.I. nemzeti bizottságaival való személyes találkozáson túl az egyes országok tankönyvrevíziós tapasztalatainak megismerésére terjedt ki. Olay Bécsben találkozott az Osztrák Nemzeti Bizottság elnökével, Alfonz Dopsch történésszel. A mainzi múzeumban német tankönyveket vizsgált, és az áttekintett tankönyvek alapján arra a megállapításra jutott, hogy azok tankönyvrevízióra szorulnak. A következő állomás az amszterdami pedagógiai múzeum, majd a hágai békepalota volt. Brüsszelben P. Ottlet igazgatóval találkozott, akinek elnyerte a rokonszenvét, hiszen az igazgató a múzeum legnagyobb és legszebb termét ajánlotta fel Olaynak egy kisebb magyar tankönyvgyűjtemény bemutatására. Mindenképpen ez a felajánlás az Olay által képviselt „láthatatlan magyar propaganda” sikerének tekinthető. Május 19. és május 26. között Olay Párizsban a C.I.C.I. elnökével, Bonnet igazgatóval, majd a párizsi intézet magyar titkárával, Lajti Istvánval, végül a párizsi tankönyvügyi előadóval (Rothbart Margarete) folytatott megbeszélést. Utóbbi szorgalmazta, hogy a szerveződő párizsi tankönyvtárba a magyarok is küldjenek ki tankönyvgyűjteményt.⁸ Megállapíthatjuk, hogy a tanulmányút számos részsikert eredményezett, és előmozdította a nemzetközi tapasztalatszerzést.

Kísérlet a Magyar Történelmi Társulat bevonására

Nem elhanyagolható Domanovszkynek a Magyar Történelmi Társulat tankönyvrevíziós munkálatokba való bevonására tett kísérlete sem. Az 1933. október 10-i albizottsági jegyzőkönyv szerint Domanovszky bejelentette azt, hogy a Magyar Történelmi Társulat Gombos Ferenc Albin elnökletével, Dékány István, Miskolczy István, Morvay Győző és Madzsar Imre tagokkal megalakított egy külön bizottságot a külföldi történelemtankönyvek felülvizsgálatára. A Külföldi Tankönyvügyi Albizottság az előadót, Olay Ferencet bízta meg, hogy a revíziós munkálatok technikája, az eljárás lebonyolítása tekintetében közvetlenül tárgyaljon a Magyar Történelmi Társulat ügyvezető alelnökével, Domanovszkyval.⁹

A VKM pedig felkérte a Magyar Történelmi Társulat elnökségét, hogy jelöljön ki egy szakembert egy történelmi összefoglaló elkészítésére, melynek célja az volt,

hogyan az a külföldi tankönyvírók számára „sorvezetőként” szolgáljon, segítséget kapjanak ahhoz, hogy mit érdemes Magyarországról írni tankönyveikben. Végül – miután sem Gombos Albin, sem Madzsar Imre nem vállalta el az összefoglaló elkészítését – Madzsar javaslatára Asztalos Miklós magyar nemzeti múzeumi segédőr vállalta el az összefoglaló megírását. Az elkészült kézirat sorsát illetően megosztottak a vélemények, miután az összefoglalót a VKM az MTA-nak küldte meg ellenőrzésre, és Teleki Pál Asztalos kéziratának alapos átdolgozására tett javaslatot. Végül az albizottság úgy határozott, hogy Madzsar Imrét kéri fel az Asztalos-féle történelmi összefoglaló átnézésére és a Madzsar-féle észrevételek alapján, Teleki bírálatainak figyelembe vétele mellett a szerző dolgozza át a munkát. Az átdolgozott összefoglalót a párizsi szervezet magyar titkárának, Baráth Tibornak küldték meg átírásra, mely munkálatokat Domanovszky Sándor ellenőrizte. A neves történész alaposságát bizonyítja, hogy a még mindig nem tökéletes történelmi összefoglalót ismételtén visszaküldte Baráth Tibornak átdolgozásra.

A Charles Downer Hazen-féle tankönyv magyarellenes részei

Charles Downer Hazen columbiai egyetemi tanár „Europe since 1815” c. tankönyvének felülvizsgálatára Olay szintén a Magyar Történelmi Társulatot kérte fel. Egy New York-i kiadó 1929-es tankönyvének magyarellenes vonatkozásaira Papp János László windsori evangélikus lelkész hívta fel a figyelmet, erről az Olaynak írt 1933. február 23-i magánleveléből értesült a VKM.

A tankönyv megdöbbentő adatokat és magyarellenes irányultságot tartalmazott. A Romániáról szóló XLI. fejezetben végig az elnyomó magyarokról és a szenvedő románokról ír a szerző. Az első világháborúról és az azt követő béketárgyalásokról például a következőket olvashatjuk: *„Az elkövetkezett béketárgyalások során a szövetséges főhatalmak nem bántak Romániával egyenrangú félként, és akarata ellenére kényszerítették a kisebbségi jogokat védő szerződés elfogadására, a területi igényeit nem elégítették ki.”¹⁰* A tankönyv Brătianuról azt írja, hogy a román politikus nem gyakorolt jó hatást sem Clemenceaura, sem Wilsonra, majd a román támadással kapcsolatban megjegyzi: *„S Románia a nagyhatalmak tilalma ellenére elfoglalta Budapestet, és parancsra*

sem vonult vissza. Világos, hogy a románoknak volt igazuk, amikor a bolsevista uralmat nyomták el, és evvel Európának tettek szolgálatot."¹¹

Papp János László magánlevelének hatására a VKM IV. ügyosztálya levélben kereste meg Domanovszky Sándort, a Magyar Történelmi Társulat ügyvezető alelnökét. Olay csatolta a Kanadában használt tankönyv magyar vonatkozású részeinek eredeti angol szövegét és annak magyar fordítását. A szövegkorrekcióra feltétlenül szükség volt, lévén a kanadai tankönyvíró munkáját amerikai és kanadai középiskolákban és az ún. college-ekben hivatalos tankönyvként és segédkönyvként használták. Olay levélben kérte Domanovszkyt, hogy a javasolt új szöveget és annak esetleges indoklásait készíttesse el.¹² A javításokat végül Mesterházy Jenő budapesti állandó tanítóképző-intézeti tanár készítette el. A Downer Hazen-féle tankönyvről készített észrevételeit és javaslatait 1934. május 11-én küldte meg Olaynak. A VKM IV. ügyosztályának vezetője végül Deák Ferencsel a New York-i Columbia Egyetem nemzetközi jog tanárával vette fel a kapcsolatot, aki megígérte, hogy igyekszik tapintatosan rávenni Hazen professzort arra, hogy tankönyvének új kiadásakor javítsa a hibákat.

Összegzés helyett

Mind a Külföldi Tankönyvügyi Albizottság, mind a VKM IV. ügyosztálya a tankönyvrevízió területén hasznos és összehangolt munkát végzett. Elég, ha Olay tanulmányúttjára, a kulturális külpropaganda érdekében a Magyar Történelmi Társulat történészeinek – különösen Domanovszkynak – az erőfeszítésére gondolunk, vagy arra, ahogy a kultusztárca részéről egyáltalán lépések történtek azon tankönyvek begyűjtésére, melyek Magyarországra nézve sértő, hibás tényközléseket tartalmaztak. Írásunkban csupán arra vállalkoztunk, hogy a tankönyvrevíziós mozgalom intézményesülését, a két szervezet kapcsolattörténetének eseményeit a teljesség igénye nélkül rekonstruáljuk. (A VKM IV. ügyosztály teljes körű tankönyvrevíziós munkálatainak ismertetése jóval túllépte volna e dolgozat terjedelmi kereteit.) További vizsgálódást igényel az, hogy például a Downer Hazen-féle tankönyv hibás részeinek felülvizsgálatára irányuló kezdeményezés milyen hatást váltott ki a könyv írójában, és az újabb kiadásnál vajon a kifogásolt részek kikerültek-e a tankönyvből, vagy sem. Egy biztos: Olay és Domanovszky aktívan részt vettek a hazai tankönyvrevíziós mozgalomban, az

Albert B. Gábor: Domanovszky Sándor és a hazai tankönyvrevíziós mozgalom intézményesülése

előbbi főként szervezőként, a kulturális külpropaganda irányítójaként, Domanovszky, a kor neves tankönyvszerzője, koncepcióalkotóként, a nemzetközi történész konferenciákon pedig a hazai történettudomány, történelemtanítás és tankönyvügy külhoni képviselőjeként.

JEGYZETEK

1. A nemzetközi tankönyvrevíziós mozgalom eseményeinek bemutatásához ld. DÁRDAI (2002), F. DÁRDAI (2006) munkáit, a hazai tankönyvrevíziós mozgalom ismertetéséhez jelen írás szerzőjének közleményeit: ALBERT B. (2008; 2010/a, 2010/b, 2010/c).
2. Commission Internationale de Cooperation Intellectuelle (=Szellemi Együttműködés Nemzetközi Bizottsága)
3. MTAK Kézirattár, K. 1599. Régi Akadémiai Levéltár (továbbiakban RAL) Comission Internationale de Cooperation Intellectuelle Magyar Nemzeti Bizottsága Külföldi Tankönyvügyi Albizottsága jegyzőkönyvei (továbbiakban MTAK Kézirattár K 1599 RAL C.I. de C.I. MNB KTA jegyzőkönyvek). Kírt cikk a nemzetközi tudományos együttműködés ügyeinek intézésére a M. Tud. Akadémia által alakított Magyar Nemzeti Bizottságnak 1932. június hó 20-án tartott ülés jegyzőkönyvéből. 2.
4. MTAK Kézirattár K 1598 Régi Akadémiai Levéltár (továbbiakban RAL) Comission Internationale de Cooperation Intellectuelle Magyar Nemzeti Bizottsága jegyzőkönyvei (továbbiakban MTAK Kézirattár K 1598 RAL C.I. de C.I. MNB jegyzőkönyvek). 1932. október 25-i jegyzőkönyve, 2.
5. MTAK Kézirattár K 1598. C.I.de C.I. MNB jegyzőkönyvek. Fináczy 1932. október 23-i kelt előterjesztése az MNB-hez. (Szövegközlésünkben javítottuk a gépelési hibákat. Az idézett forrásban a dolus szó kétszeres aláhúzással szerepel. Jelentése: tudatos jogellenes cselekvés.)
6. MTAK Kézirattár, K 1599 RAL C.I. de C.I. MNB KTA jegyzőkönyvek. 1932. december 6-i alakuló ülésének jegyzőkönyve. 2.
7. MTAK Kézirattár, K 1599. RAL C.I. de C.I. MNB KTA jegyzőkönyvek. 1933. február 18-i jegyzőkönyve. 2.
8. MOL K 636 Egyetemek, főiskolák és tudományos intézetek 1932-1936 évkör 65-14. tétele. Külföldi tankönyvek revíziója. Olay Ferenc kir. min. r. tanácsos jelentése külföldi tanulmányútról.
9. MTAK Kézirattár, K 1599. RAL C.I. de C.I. MNB KTA jegyzőkönyvek. 1933. október 10-i jegyzőkönyv. 2.
10. MOL K 636 VKM Egyetemek, főiskolák és tudományos intézetek. 1932-1936. 65-14. tétel. 667. doboz. Mesterházy Jenő 1934. május 11-i levele a miniszterhez. (Az eredeti forrásban a mondat 'nem bántak' kezdetű résztől kezdődően pirossal van aláhúzva.)
11. Uo. (A cikkben aláhúzott rész az eredeti forrásban piros aláhúzással szerepel.)
12. MOL K 636 VKM Egyetemek, főiskolák és tudományos intézetek. 1932-1936 65-14. tétel. 667. doboz. Olaynak a Magyar Történelmi Társulat elnökségéhez írt március 10-i levele

IRODALOM

ALBERT B. Gábor (2008): A magyarországi tankönyvrevíziós mozgalom a két világháború között. *Századok*, 142. évf. 1. sz. 63-78.

ALBERT B. Gábor (2010/a): „Különös sulyt helyezek”. Domanovszky Sándor felterjesztése Klebelsberg Kunónak a magyar történeti tankönyvek szelleméről szerkesztendő memorandum tárgyában. *Történelemtanítás-online*. (XLV. évf.) *Új folyam.* I. 2. sz
<http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/05/albert-b-gabor-„kulonos-sulyt-helyezek”-domanovszky-sandor-felterjesztese-klebelsberg-kunonak-a-magyar-torteneti-tankonyvek-szellemerol-szerkesztendo-memorandum-targyaban>

ALBERT B. Gábor (2010/b) Történeti oktatás, tankönyvügy, tankönyvrevízió. A CISH 1929-es velencei tanácskozása. *Iskolakultúra XX. évf.* 10. sz. 85-90.

ALBERT B. Gábor (2010/c): A tankönyv-diplomácia cselekvésteret a két világháború közötti hazai tankönyvrevíziós mozgalomban. In: *Új kutatások a neveléstudományokban. 2009. Többnyelvűség és multikulturalitás*. Szerk.: KOZMA Tamás és PERJÉS István. Aula Kiadó, Budapest, 329-335.

DÁRDAI Ágnes (2002): *A tankönyvkutatás alapjai*. Dialog Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 26-31.

F. DÁRDAI Ágnes (2006): Tankönyvek a társadalmi-politikai érdekek keresztüzében. In: *Történelmi megismerés-történelmi gondolkodás. II. Történelemtanítás-történelemtankönyvek*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara – Magyar Történelmi Társulat Tanári Tagozata, Budapest, 8-41.

ABSTRACT

Albert B., Gábor

Sándor Domanovszky and the Institutionalisation of the Hungarian Textbook Revision Movement

A number of educational and other organisations became involved in the textbook revision movement in Hungary in the 1920s. At the beginning of the 30s, the textbook revision movement was institutionalised and established its own division of labour. The C.I.C.I. (Commission Internationale de Cooperation Intellectuelle) Hungarian National Commission's Foreign Textbook Affairs Sub-Committee (referred to from here on as the Foreign Textbook Affairs Sub-Committee) took on negotiations and the drafting of concrete proposed changes. At the same time, the Fourth Department of the Ministry of Religion and Public Education (referred to from here on as the MRPE Dept. No. 4) carried out the collection of material, the ordering of foreign textbooks and Hungary's foreign representation, that is the processing of textbooks with the involvement of Hungarian academic institutions. The person of Ferenc Olay ensured communication between the two organisations. He was at the same time the presenter of the Foreign Textbook Affairs Sub-Committee and the head of the MRPE Dept. No. 4. During the 30s, Sándor Domanovszky played an active role in pushing forward textbook revision with constructive proposals, first as a member of the sub-committee, then, after a short time, as its chairman. While Olay oversaw the organisational work, Domanovszky's name always came up in the background, in the preparation of strategic decisions. Our present, non-exhaustive study shows the work of the MRPE Dept. No. 4, but also covers Domanovszky's proposals. Our paper concentrates on the first half of the 30s. Primarily we undertake the reconstruction of events, dispensing of a detailed analysis of their historical impact.